

Wprowadzenie

Wprowadzenie zabawy do codziennego życia pozwala na harmonijny rozwój osobowości, zaś jej brak powoduje zahamowanie kreatywności, spadek poczucia humoru, tak ważnego dla twórczości, a nawet stagnację i bierność poznawczą. W dobie obecnej, gdy w przedszkolach i szkołach zabawę swobodną zastępuje nauczanie przez zabawę, zabawa znika z przestrzeni publicznej, gdy brakuje czasu na wspólną rozrywkę pokoleń, głosy badaczy, nauczycieli i rodziców, nawołujące do ochrony zabawy, mimo że brzmią niezbyt donośnie, są bardzo potrzebne. Niniejsze opracowanie prezentuje współczesne i historyczne ujęcie zabawy oraz przedstawia jej znaczenie z różnych perspektyw. Jego celem jest zaktualizowanie wiedzy na temat walorów rozwojowych zabawy, budowanie szacunku dla tej formy aktywności, a przez to dążenie do stwarzania dzieciom jak najlepszych warunków do korzystania z przysługującego im prawa do zabawy. W opracowaniu głos zabiera dwanaście osób reprezentujących różne dziedziny nauki: socjologię, filozofię, antropologię, psychologię oraz pedagogikę i jej subdyscypliny. Znajdują się tu rozdziały przygotowane przez badaczy i praktyków, którzy na zabawę spojrzeli z różnych perspektyw: z empirycznego, naukowego i praktycznego punktu widzenia.

Monografia składa się z dwóch części. Pierwsza z nich nosi tytuł *Interdyscyplinarność postrzegania zabawy*, druga – *Wartość zabawy i zabawki*. Pierwszą część książki tworzy siedem rozdziałów, które uwzględniają różne stanowiska teoretyczne i empiryczne. Otwiera ją rozdział *Socjologiczne konteksty zabawy* w opracowaniu Urszuli Kusio. Autorka wskazuje na problemy w definiowaniu zabawy, podkreślając, że interdyscyplinarność nie sprzyja jej operacjonalizacji.

Wychodząc od definicji Platona i Arystotelesa, podkreśla uniwersalną jej cechę, jaką jest swoboda. Przywołuje kluczową definicję Johana Huizingi i wskazuje na trzy zasadnicze elementy zabawy: autoteliczną motywację, cel sam w sobie oraz stałą, powtarzalną strukturę organizacyjną. W rozdziale tym autorka wyjaśnia także zjawisko transgresji zabawy oraz transgresję w zabawie.

Następny rozdział charakteryzuje zabawę z filozoficznego punktu widzenia. Raffaella Santi przedstawia filozoficzne rozumienie zabawy i jej związki z filozofią w kontekście dzieł Platona, teorii Ermanno Bencivenga oraz w świetle poglądów Hansa Georga Gadamera. Autorka konkluduje, iż zabawa posiada szczególną cechę bycia fenomenem, wyróżniającym się spośród innych na poziomie ontologicznym. Jest działaniem mającym własne znaczenie oraz własne sposoby istnienia.

W opracowaniu *Zabawa dziecięca w ujęciu historycznym* Monika Nawrot-Borowska prezentuje zarówno charakterystykę poglądów na zabawy dziecięce, jak i ich rzeczywistą praktykę. Badaczka dzieli opracowanie na dwie części: *Zabawa dziecięca w zapatrywaniach teoretycznych – poglądy myślicieli europejskich i polskich* oraz *Zabawy i zabawki w realiach życia codziennego dzieci*. W opracowaniu uogólnia, że tematyka zachowań ludycznych w minionych wiekach jest niezwykle interesującym i bogatym eksploracyjnie przedmiotem badań, wartym wnikliwych i pogłębionych analiz.

Rozdział napisany przez Ewę Maciejewską-Mroczek jest próbą rozpoznania roli, jaką we współczesnych badaniach antropologiczno-kulturowych może odgrywać zabawa. Opracowanie skupia się na włączeniu elementu ludycznego w sam proces badawczy. Kwestia ta staje się szczególnie istotna w świetle najnowszych dążeń w antropologii kulturowej, dotyczących włączenia dziecięcych podmiotów w główny nurt badań i dostrzeżenia roli dzieci jako aktorów społecznych. Teoretyczne rozważania dotyczące metodologii badań zostały zilustrowane krótkim przykładem z badań własnych Autorki i jej zespołu badawczego.

Tekst opracowany przez Barbarę Bilewicz-Kuźnię *Zabawa w koncepcji pedagogicznej Tiny Bruce* dotyczy rozważań wokół tego, czym jest zabawa w rozumieniu pedagogicznym. Bruce ujmuje ją, sięgając do teorii przepływu w opracowaniu Mihely Csíkszentmihályi'ego, co pozwala spojrzeć na tę formę aktywności jako na czynność swobodnie płynącą. W rozdziale ukazano cechy zabawy dowolnej, rolę obserwacji i miejsce dorosłego w zabawie.

W opracowaniu *Zabawa a rozwój procesów samoregulacyjnych* Sara Filipiak zwraca uwagę na znaczenie zabaw w rozwoju procesów samoregulacyjnych u dzieci w okresach wczesnego, średniego i późnego dzieciństwa. Dyskutowane są tu biologiczne oraz społeczne uwarunkowania procesów samoregulacyjnych,

a także ich znaczenie dla prawidłowego rozwoju osobowości i funkcjonowania poznawczego.

Rozdział opracowany przez Ewę Sosnowską-Bielicz dotyczy zabawy widzialnej w świetle teorii Lwa S. Wygotskiego. Autorka opisuje cztery formy aktywności zabawowej dziecka od najbardziej odtwórczej, czyli zabawy na serio, do najbardziej twórczej – budowania pojęć. Tekst pomaga w usystematyzowaniu wiedzy dotyczącej zabawy i jej rozwoju w ujęciu koncepcji socjokulturowej.

Druga część książki poświęcona jest wartości zabawy i zabawki oraz składa się z sześciu rozdziałów. Barbara Kalinowska-Witek ukazuje, że zabawa jest podstawową formą działalności małych dzieci. Pełni w ich życiu ważną rolę – pozwala poznać świat, umożliwia nawiązanie kontaktów z rówieśnikami, uczy zachowań społecznych. W kolejnych latach życia funkcja zabawy w życiu dziecka zmienia się, ale wciąż nie traci ona swojej wartości. Pozwala podtrzymywać relacje z innymi dziećmi, doskonali umiejętności, zwłaszcza w zakresie przestrzegania norm społecznych oraz rozwiązywania konfliktów. Ponadto zapewnia wypoczynek po pracy, regeneruje siły, motywuje do podejmowania nowych wyzwań. Umożliwia też rozwój zainteresowań. W zabawie dziecko wyraża siebie, podejmuje twórczą aktywność. Zdarza się jednak, że w czasie przeznaczonym na wypoczynek i rozwój zainteresowań dziecko podejmuje działania, które nie służą jego rozwojowi i szkodzą innym. Rodzice nie zawsze zdają sobie sprawę z popełnianych w tym zakresie błędów i zaniedbań. Wymienione problemy stały się przedmiotem zainteresowań publicystów czasopisma „Bluszcz”, na łamach którego podejmowana była tematyka pedagogizacji rodziców. W treści rozdziału zaprezentowano stanowisko wobec różnego rodzaju zabaw dzieci i młodzieży oraz ocenę zabawek.

Rozdział opracowany przez Małgorzatę Centner-Guz jest próbą nakreślenia obrazu zabawy w świetle literatury dla dzieci. Autorka bazuje na założeniu, że literatura jest źródłem poznania nieodstępnej bezpośrednio czytelnikowi rzeczywistości zarówno świata zewnętrznego, jak i świata wewnętrznego. Ta dawna jest także świadectwem życia minionych pokoleń, ich kultury, stosunku do wszelkich zjawisk, które dziś są mniej lub bardziej istotne w życiu jednostkowym i ogólnospołecznym. W analizie wybranych utworów literatury dla dzieci koncentrowano się na określeniu rodzajów obrazowanych zabaw, przestrzeni zabawowej bohatera literackiego, wykorzystywanych w niej zabawek. Starano się także ukazać stosunek dorosłego do zabawy dziecka. Poczyniona analiza utworów pisanych dla małego odbiorcy pozwoliła wyłonić obraz zabawy niechcianej, uprawomocnionej oraz upodmiotowionej i zautonomizowanej.

W rozdziale *Zabawa i zabawka w przedstawieniach obrazowych w kontekście motywu tematycznego „dziecko”* autorstwa Anny Boguszewskiej ukazana jest refleksja filozoficzna, psychologiczna, etnograficzna, socjologiczna oraz pedagogiczna i zarazem wieloaspektowość fenomenu zabawy. Terminem podrzędnym jest dla autorki rozdziału zabawka. Źródłem poznania zabawy i zabawki są zdaniem badaczki materiały ikonograficzne i przedstawienia obrazowe. W niniejszym opracowaniu wykorzystano również motyw tematyczny dziecka w sztuce. Zagadnienie poszerzono o wskazania badawcze w obrębie sztuki dla dziecka. W analizach zachowano układ chronologiczno-problemowy.

Rozdział książki zatytułowany *Odkrywanie własnych możliwości twórczych i nowych (prze)znaczeń przedmiotów w zabawie* został poświęcony zabawie jako źródłu, a także strategii odkrywania. W tej samorzutnej działalności występuje badanie, eksplorowanie, testowanie i dociekanie. Bawiąc się przedmiotami codziennego użytku i materiałami odpadowymi, dzieci odkrywają nowe przeznaczenia i zastosowania przedmiotów, nadają im nowe, symboliczne znaczenia, odsłaniając przy tym własne oblicze badacza i twórcy. Analiza indywidualnego przypadku bawiącego się dziecka przedstawia strategię odkrywania własnych możliwości i przeznaczeń przedmiotów, co ma wymiar naukowy, metodyczny i praktyczny.

Maria Szczepska-Pustkowska zwraca uwagę na to, że od dawien dawna zabawa towarzyszy życiu człowieka i nieomal w każdej kulturze uważa się ją za istotną część dobrego życia. Celem niniejszego tekstu jest eksploracja wzajemnej osmozy fenomenów zabawy i twórczości, a w rezultacie przyjrzenie się zabawie jako przestrzeni dziecięcej kreatywności w zakresie tworzenia zabawek. Przykład działań edukacyjnych przedstawiony w tekście pokazuje, że w zabawach twórczość okazuje się obecna wszędzie tam, gdzie jest miejsce dla improwizacji, tworzenia i przekształcania reguł zabawy, a przede wszystkim tam, gdzie istnieje możliwość kreowania nowych zabaw.

W rozdziale przygotowanym przez Sylwię Kustosza poruszone zostały kwestie związane z zabawkami – ich cechy, klasyfikacje oraz funkcje. Zabawki zostały zanalizowane w kontekście wartości stymulującej lub zagrażającej rozwojowi dziecka. Wybitny niemiecki pedagog, ojciec wychowania przedszkolnego, Friedrich Froebel powiedział o zabawie, że jest ona najwyższą formą rozwoju dziecka. Był pierwszym, który tak wysoko umiejscowił ją wśród najważniejszych czynników rozwoju. Autorka przedstawia zalety opracowanego przez Froebela materiału dydaktycznego, zwanego darami. Tekst skłania do refleksji nad jakością współczesnych zabawek i wzajemną relacją zabawka–dziecko, dziecko–zabawka. Zdaniem Kustosza dowodów na wskazaną

wartość dostarczają dziś badania naukowe, w ich świetle właśnie w zabawie dokonuje się prawdziwy proces uczenia się.

Publikację wzbogaca tekst wiersza napisanego przez studentki pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej Edytę Derewiaka i Martę Fidecką. Są to impresje na temat obrazu *Zabawy dziecięce* Pietera Bruegela, uznawanego za ponadczasową wizualną encyklopedię zabawy.

Monografia to zbiorowe dzieło autorów, którzy zechcieli wypowiedzieć się na temat zabawy i tym samym, mam nadzieję, zapraszają czytelników do dalszej dyskusji. Niniejsze opracowanie jest przeznaczone dla szerokiego grona odbiorców: studentów pedagogiki, nauczycieli, rodziców, konsultantów metodycznych oraz badaczy zainteresowanych zagadnieniem zabawy.

W imieniu swoim i Autorów poszczególnych rozdziałów serdecznie dziękuję Pani Profesor Danucie Waloszek, Pani Profesor Jolancie Karbowniczek oraz Pani Profesor Jolancie Andrzejewskiej za cenne uwagi, które pozwoliły nadać temu opracowaniu ostateczny kształt, a Czytelnikom życzę przyjemnej lektury.

Barbara Bilewicz-Kuźnia